

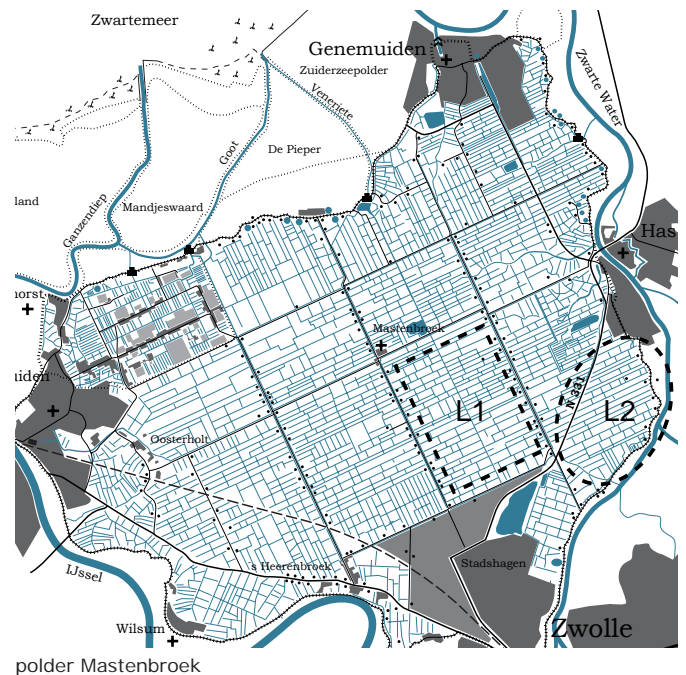
Een gat in de polder?

De zandwinplas die gepland is in de Overijsselse polder Mastenbroek - 100 hectare groot - zal de ruimtelijke kwaliteiten van dit gebied sterk aantasten. Deze oudste veenpolder (1364) van ons land behoort sinds 2006 tot het Nationaal Landschap IJsseldelta, een kwalificatie die de Mastenbroekpolder onder meer te danken heeft aan zijn karakteristieke geometrische verkavelingspatronen en weidsheid.

De realiteit

Over pakweg twee jaar is het zo ver: het ontgrondingsbedrijf Zeldenrust zal in het poldergebied tussen Zwolle en Hasselt beginnen met het opzuigen van zand bestemd voor de beton- en metselindustrie. De exploitatie zal zo'n twintig jaar in beslag nemen. Een langdurige voorfase van beleidsmatige en economische afwegingen, aanvragen van vergunningen en ontheffingen, én inspraakrondes met omwonenden is hieraan voorafgegaan, want een zandwinlocatie in de 'achtertuin' levert altijd veel weerstand op. Dát er een nieuwe zandwinplek ging komen in de polder Mastenbroek was al in 1997 bekend. In het streekplan Overijssel 2000+ werd de zoeklocatie vastgesteld: de oostelijke randzone van de polder, tussen Zwolle en Hasselt, de Zwolse Dijk en de provinciale weg N331. Eerdere plannen om de zandwinning westelijk van de N331 te situeren, dus midden in de polder, werden na veel wikken en wegen verworpen. Een 100 hectare grote zandwinplas zou hier de karakteristieken van de Mastenbroekpolder teveel aantasten. De ruimtelijke claim van dergelijke grootschalige ontgrondingen komt veelal in conflict met de natuur- en landschapswaarden en leefkwaliteit van de omgeving. Daarom stelt de provincie Overijssel tegenwoordig multifunctioneel ontgronden en ontwikkelingsplanologie centraal in haar beleid. Daarmee wordt bedoeld dat er 'gecompenseerd' moet worden, in overleg met alle betrokken partijen inclusief omwonenden. Integrale gebiedsontwikkeling en vooraf nadenken over de eindbestemming van de plas zodat er geen disfunctioneel gat in het landschap overblijft. De zandwinplas in de Mastenbroekpolder krijgt geen recreatie- of woonbestemming, er komt natuur. Een voor de hand liggende bestemming, al was het maar omdat de randen van de polder deel uitmaken van de Ecologische Hoofdstructuur, waarbij het Zwarte Water fungeert als ecologische verbindingzone. Langs deze rivier liggen bovendien wetlands. Ook valt het gebied onder de Natura 2000 richtlijn (vogelbeschermingsregels). Dat betekent dat er weinig mag, zeker geen woningbouw. De feitelijke plas zal circa 65 hectare groot worden en krijgt een randzone met gebiedseigen natuur van 35 hectare.

Nationaal Landschap

De Mastenbroekpolder maakt sinds 2006 deel uit van het Nationaal Landschap IJsseldelta. Deze beschermingstitel – Nationale Landschappen worden gezien als de échte Nederlandse landschappen – heeft consequenties voor de inrichting, het beheer en behoud van het gebied. Er bestaat voor elk Nationaal Landschap een speciaal uitvoeringsprogramma om de specifieke kenmerken van het landschap te behouden, herstellen en te versterken. De toekomstige zandwinlocatie in de Mastenbroekpolder maakt deel uit van het uitvoeringsprogramma IJsseldelta. In het kort komt dat hier op neer dat er rekening moet worden gehouden met de kernkwaliteiten van de polder, de natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden.

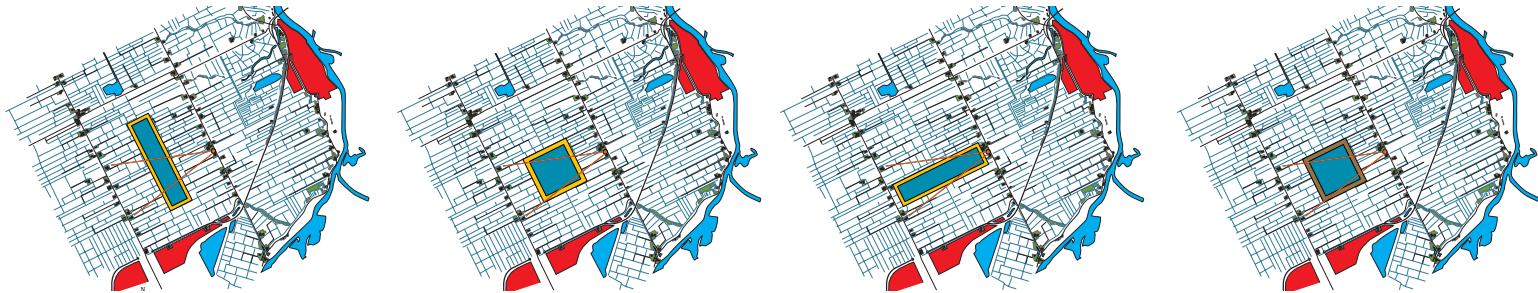
Maar wat zijn precies die kernkwaliteiten? En wat zijn de ruimtelijke effecten van een grote zandwinplas op deze kernkwaliteiten? Kun je een zandwinplas van 100 hectare inpassen in de Mastenbroekpolder *zonder* aantasting van de kernkwaliteiten?

Modellenstudie

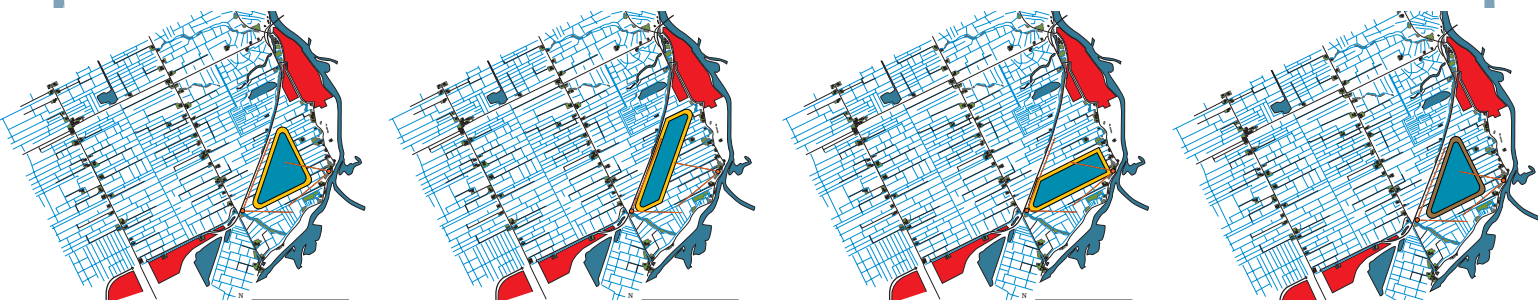
Om de ruimtelijke effecten van de zandwinplas te kunnen beoordelen hebben we een modellenstudie uitgevoerd. Op twee kenmerkende plekken in de polder zijn vier modellen getoetst op vlakvorm, ligging en ruimtelijke impact. Uitgangspunt hierbij was het respecteren, beschermen en eventueel versterken van de ruimtelijke kernkwaliteiten van de Mastenbroekpolder.

Locatie 1.

Locatie 1 modellen 1,2,3 en 4

Locatie 2 modellen 1,2,3 en 4

Zaken als bereikbaarheid ten behoeve van de exploitatie en aansluiting en geschiktheid van de infrastructuur zijn ten behoeve van een heldere *ruimtelijke* beoordeling buiten beschouwing gelaten.

Voor het definiëren van de kernkwaliteiten van de polder is onder meer gebruik gemaakt van de studie *Zee van Land* (Reh, W. e.a., 2005), een onderzoeksmethode gericht op droogmakerijen. De Mastenbroekpolder is weliswaar een oude veenontginning en geen droogmakerij, maar de rationele verkaveling vertoont grote overeenkomsten met die van de latere droogmakerijen.

De verschillende modellen zijn getoetst aan de hand van drie hoofdvragen. Doet het model afbreuk aan de ruimtelijke kenmerken en kwaliteiten van de locaties? Blijft het gebruik van de gronden rondom het model ongewijzigd en daarmee het ruimtelijk beeld? En tenslotte: Is de polder nog een polder na toevoeging van het model? Met deze laatste vraag doelen we op een algemeen poldergevoel: de weidsheid, graslanden, slootjes en weteringen, koeien, weidevogels, rust en ruimte. Maar ook: de invloed van het weer, het geluid van een tractor, het loeien van een koe, de geur van mest en pas gemaaid gras. Het hoort allemaal bij datgene wat een polder tot een polder maakt.

Voor de modellenstudie zijn zoals gezegd twee locaties gekozen, in de kern van de polder (door de provincie afgewezen locatie) en in de mantel/zoomzone (de huidige zoeklocatie van de zandwinplas). Op deze locaties zijn drie belangrijke kenmerkende poldersystemen van Mastenbroek te vinden: grootschalige geometrische verkaveling (kern), overgangsgebied (mantel) en kleinschalige randzone (zoom).

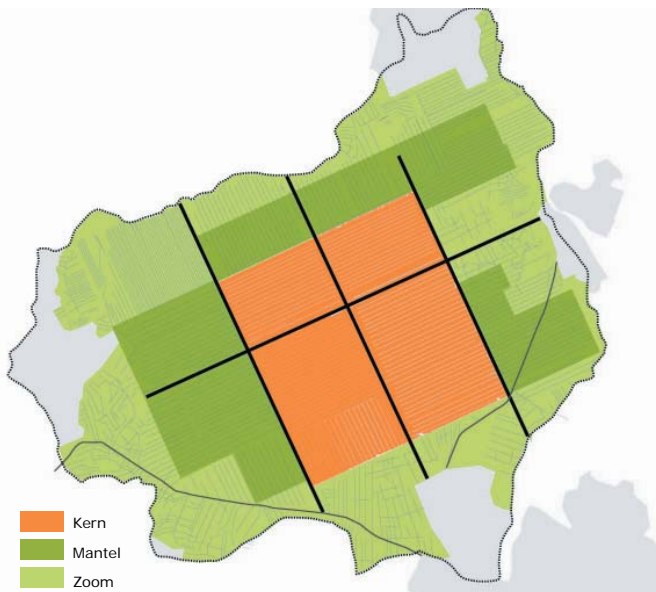
Locatie 2.

Kern, mantel en zoom

Uit de onderzoeksmethode van *Zee van Land* blijkt dat de kern van de Mastenbroekpolder is opgebouwd uit een veelvoud van een rechthoekige basismodule van 2250 bij 1550 meter. Deze module is in noord-zuidrichting doorsneden met een afwateringssloot waardoor er twee blokken binnen de module ontstaan. Elk blok is 1150 meter bij 1050 tot 1200 meter.

Binnen de blokken is sprake van een slagenverkaveling, langgerekte smalle percelen met op de kopse kant karakteristieke boerderijen op terpen. De hoeses staan langs de drie hoofdwateringen en vormen in noord-zuidrichting lange bebouwingslinten. Door de regelmatige afwisseling van weteringen, wegen en een zekere eenheid in de verkaveling is een rationeel raster ontstaan. Het ruimtelijk beeld is tussen de bebouwingslinten open en vlak, alleen rond de boerderijen is sprake van hoge opgaande beplanting.

Het ruimtelijk beeld van de mantel verschilt op het eerste gezicht niet veel van de kern, het is een voortzetting van de langgerekte slagenverkaveling. Het belangrijkste verschil is dat de kavels in diepte sterk variëren en aan de achterzijde begrensd worden door kreek, rietlanden (Jutjesriet), de N331, die diagonaal door het landschap loopt en de meanderende Zwolse Dijk.

De zoom (randzone) heeft een grillige, onregelmatige verkaveling. De structuren zijn gefragmenteerd en volgen de natuurlijke omstandigheden zoals de loop van een kreek. De boerderijen staan hier langs de dijk. De woonvertrekken liggen op dijkniveau, de stallen en schuren benedendijks. Het hoogteverschil tussen de polder en de dijk zorgt voor dynamiek en afwisseling in deze kleinschalige randzone. Rietlanden, bosschages, water- en weidevogels en traditionele rietgedekte boerderijen en hooimijten bepalen het beeld.

Uitkomsten

Over de uitkomsten van de modellenstudie kunnen we kort zijn: in alle gevallen bleek een 65 hectare grote zandplas een *fremdkörper* in de Mastenbroekpolder. De 35 hectare natuurlijke randzone er omheen heeft in enkele gevallen zelfs een nog grotere impact op het ruimtelijk beeld dan de waterplas zelf. Twee zaken zijn hierbij bepalend: de afstand van het water tot het zichtpunt en de aanwezigheid van ruigte en opslag in de randzone.

Zolang de plas op ruime afstand van het zichtpunt ligt (locatie 1, model 1 of locatie 2 model 2, vanaf de dijk gezien) blijft het polderbeeld met haar specifieke kenmerken vrijwel volledig in tact.

Voor de natuurlijke randzone geldt dat die goed beheerd zal moeten worden zodat er geen opgaande beplanting ontstaat die de weidsheid van het kenmerkende vlakke grasland aantast. Alleen aan de kant van de zoom van de polder tast enige opgaande beplanting het ruimtelijk beeld niet aan omdat in de 'rafelrand' langs de Zwolse Dijk deze wegvallt tegen de bosschages die hier al sinds jaar en dag voorkomen.

Inzoomend op de twee onderzochte locaties blijkt locatie 1 – in de kern – ver uit de meest geschikte plek voor een zandplas. De zandwinlocatie van 100 hectare neemt hier 'slechts' 14% van de totale oppervlakte van circa 700 hectare in beslag. Hierdoor is het mogelijk om de plas zo te situeren dat het water op ruime afstand van alle wegen en bebouwing blijft (model 1). De ruimtelijke impact is

daardoor minimaal. Het gebied blijft weids en open, het poldergevoel met zijn graslanden overheerst nog steeds. Model 1 doet de minste afbreuk aan de kernkwaliteiten van de polder. De langrekte plas past binnen de traditionele verkavelingstructuur en er blijft voldoende landbouwgrond ter beschikking van de boeren. Van functieverandering zal op deze plek geen sprake zijn, ook al omdat de plas is ingebed in de strakke, geometrische structuur met aan weerszijden lintbebouwing.

Locatie 1, model 1.

Locatie 1, model 2.

Locatie 1, model 3.

Locatie 1, model 4.

Locatie 2, de door de provincie aangewezen zandwinplek, is ruimtelijk gezien minder geschikt. Het gebied is met zijn totale oppervlakte van circa 300 hectare te kleinschalig voor een dergelijk grote ingreep. De zandwinlocatie neemt hier ongeveer 34% van het totale gebied in beslag. Hierdoor is

Locatie 2, model 1 zicht vanaf viaduct

Locatie 2, model 1 zicht vanaf de dijk

Locatie 2, model 2 zicht vanaf viaduct

Locatie 2, model 2 zicht vanaf de dijk

Locatie 2, model 3 zicht vanaf viaduct

Locatie 2, model 3 zicht vanaf de dijk

Locatie 2, model 4 zicht vanaf viaduct

Locatie 2, model 4 zicht vanaf de dijk

het praktisch onmogelijk om op ruime afstand van alle randen (wegen en bebouwing) te blijven. Bovendien verdwijnt het beeld van uitgestrekte graslanden en de typerende slagenverkaveling. Door de nabijheid van de N331 en de Zwolse Dijk zal de plas een aanzuigende werking krijgen op recreanten. Dit kan de rust verstoren en een negatieve invloed hebben op de ecologie van het gebied, dat grenst aan de Ecologische Hoofdstructuur en het Natura 2000 gebied.

Uiteraard hebben bij de aanwijzing van de huidige zoeklocatie van de zandwinplas ook andere motieven dan ruimtelijke een belangrijke rol gespeeld. Economisch gezien ligt locatie 2 gunstiger. De machines, vrachtwagens

en het zand kunnen op deze plek gemakkelijker worden aan- en afgevoerd. Vanaf de plas zal een pijpleiding worden aangelegd richting het Zwarte Water. Daar zal het zand met schepen verder worden getransporteerd. Dit zijn legitieme overwegingen, maar het gaat wel ten koste van de kernkwaliteiten van de Mastenbroekpolder. En dat is in strijd met het uitvoeringsprogramma IJsseldelta.

Fike de Koning & Renée Kwak
11 januari 2008